

PITANJE HRVATSKOGA PRAVOPISA

Blaž Jurišić

Želju i zahtjev Poglavnika, da se iz hrvatskoga jezika i pravopisa uklanjaju *tudinski* utjecaji, pozdravlja sva hrvatska javnost.

U provođenju toga zadatka treba dakako postupati stručno i po osnovi. Pri tome se valja čuvati od naglosti, kojom bismo mogli oštetiti ljepotu svoga jezika. Za mnoge riječi, stvorene naglo, a kadkada i u opreci s jezičnim zakonima, mogli bi se naći prekrasni i svježiji izrazi, kad bi se dalo toliko vremena, koliko je potrebno, da se iscrpu poznati izvori narodnoga jezika.

Što se tiče uklanjanja *srpskih* utjecaja napose, rješenje je za prvi čas prilično jednostavno; odmah se imaju izbaciti iz hrvatskoga jezika svi oni srpski izrazi, koji su dolazili k nama od god. 1918. do 1941., i zamijeniti izrazima, što smo ih mi Hrvati upotrebljavali do 1918. ukoliko postoje, a isto tako imamo se vratiti odmah na pravopis, što smo ga imali do 1918.

Težnja za pojačavanjem razlika između hrvatskoga i srpskoga jezika treba da se osniva više na prirodnom razvoju, nego na umjetnom zahvatu. Odijeljenim državnim i narodnim životom, u kojem je odsječen svaki međusobni prosvjetni dodir i uzajamna izmjena novina i knjiga, nužno će i prirodno nastati tolike razlike između Hrvata i Srba u jeziku, da mi to danas ne možemo ni predočiti. Hrvati će ići svojim putem, a Srbi svojim, i ti će se putovi to više razilaziti, što bude manje uzajamnih veza. Prema tome nije potrebno, da mi Hrvati iz želje za što većim razlikovanjem žrtvuemo bilo koju ljepotu našega hrvatskog jezika ili vrlinu našega pravopisa. Oni, koji ne poznaju naš jezik, vide na prvi pogled ogromnu razliku u pismu – ondje ćirilica, ovdje latinica; oni pak, koji naš jezik dobro poznaju, ne će zbog etimološkog pravopisa zaključiti, da su veće razlike u jeziku Hrvata i Srba nego što uistinu jesu. Zbog toga, što Srbi govore dijelom slično a dijelom jednako kao Hrvati, zar ćemo se mi odreći svoga hrvatskoga jezika i uzeti kakav drugi jezik? Mi Hrvati treba da čuvamo i njegujemo svoj jezik bez obzira na Srbe. Mi ćemo živjeti, raditi i govoriti hrvatski, a kako će govoriti Srbi, to se nas ne tiče. Srbi mogu, ako hoće, ići za nama, kao što su išli i u 19. vijeku, kad su napustili svoj književni jezik slavenosrpski i uveli u svoju književnost narodni jezik po uzoru Hrvata. Mi im to ne možemo zabraniti, ali možemo spriječiti utjecaj njihova jezika i pravopisa na naš, te time čuvati postojeće razlike, koje će se s vremenom i životom sve više produbljivati. Povijesno djelo stvaranja posebne nezavisne države Hrvatske od odlučne je važnosti i za stvaranje posebnoga hrvatskoga jezičnoga i pravopisnog obličja. Glavno je, da održimo Hrvatsku, sve ostalo doći će samo od sebe.

Pitanje pravopisa može se najbolje riješiti vraćanjem na hrvatski pravopis iz god. 1918. Pismo ima biti slika govora; ali je moć navike kod mnogih naroda skrivila, da im je pravopis jako zaostao za glasovnim razvićem jezika. Naš pravopis, kakvim smo pisali do godine 1918., prilično je primjeren sadašnjem jezičnom stanju. Ići natrag na pravopis, što ga je stvorio ilirski pokret, značilo bi stvarati bez potrebe krupan nesklad između pisanoga i govorenoga hrvatskoga jezika. Kad bismo naime sada počeli pisati na pr. od riječi *otac* 2. padež *otca* (mj. *oca*) i slično, uveli bismo pravopis, koji je zastario ne samo za 100 godina, nego u mnogo slučajeva i za 1000 godina, t.j. naši predi nisu izgovarali *otca* nego *oca* ne samo pred 100 godina, već nam pisani spomenici dokazuju, da su stari Hrvati i pred 750 godina govorili i pisali *oca* a ne *otca*, *suca* a ne *sudca*, *dječica* a

ne *djetčica*, i t.d. (Listina Kulina bana god. 1189, već ima *oca* mjesto *otca*). Osim toga, šteta bi od takvoga pravopisa bila mnogostruka, i to:

1) *prosvjetna* - svi bi sadašnji Hrvati postali nepismeni, pa bi svi morali učiti iznova pravopis, što nije lako, kako se na prvi mah čini;

2) *ekonomska* - čitava hrvatska književnost, tiskana sadašnjim pravopisom, trebala bi se pretiskivati u drugi pravopis, što bi stajalo mnogo milijuna narodnog imetka;

3) *znanstvena* - napredniji pravopis bio bi zamijenjen zastarjelim;

4) *praktična* - teže je pišući misliti o postanku riječi, nego zapisati kako se govori, pa će i u javnosti i u školi biti manje uspjeha od učenja pravopisa.

Glavna neprilika s prihvaćanjem starijega pravopisa dolazi odatle, što se ne mogu naći načela, po kojima bi se dosljedno proveo.

Naš etimološki pravopis (prije Broza) nije bio dosljedno provadan. Uzmemo li na pr. knjigu Augusta Harambašića »Pjesničke pripovijestik«, koju je izdala Matica Hrvatska god. 1889., dakle godine Poglavnikova rođenja, naći ćemo u njoj, da je jedna te ista riječ nedosljedno pisana, na pr.:

zbilo se i sbilo se

zbori i sbori

ili zdvajaš i sdruženi

ili zgurila se i sgrbila se

ili izbu i glasba, i t.d.

Na prvi se pogled čini lako odrediti neka pravila za etimološko pisanje, ali kad se hoće ići dosljedno do kraja, nastaju ipak na sve strane teškoće. Tako bi se na pr. najjednostavnije etimološki pravopis mogao provesti po ovim pravilima:

I. Ne provodi se sljublivanje suglasnika po zvučnosti,

1) kod prijedloga u složenicama, t.j. moglo bi se pisati:

mjesto	natkriliti	<i>nadkriliti</i>
”	otputovati	<i>odputovati</i>
”	poticati	<i>podticati</i>
”	pretpostaviti	<i>predpostaviti</i>
”	beskućnik	<i>bezkućnik</i>
”	iskaz	<i>izkaz</i>
”	rastati se	<i>razstati se</i>
”	ustrpljivost	<i>uzstrpljivost</i>

2) u sklonidbi imenica, kad ispada pomično *a*, t.j. moglo bi se

mjesto	vrapca	pisati	vrabca
”	dolaska	”	dolazka
”	napretka	”	napredka
”	suca	”	sudca
”	oca	”	otca i t.d.

3) kod pridjeva, kad ispada nepomično *a*, t.j.

mjesto	slatka	pisati	sladka
”	gipka	”	gibka
”	mrska	”	mrzka
”	uska	”	uzka

No i kod ovih najjednostavnijih pravila ima nekih nezgodnih posljedica. Prijedlog *ob* dosta je nezgodno ostavljati nesljubljen već i zbog toga, što on u jeziku više gotovo i ne živi samostalnim životom, nego samo u složenicama. Radi toga nije zgodno

mjesto	općina	pisati	obćina
„	opširan	„	obširan
„	optok	„	obtok, i t.d.

Još bi mnogo nezgodnije bilo, ako se ne bi sljubljivao prijedlog *s*, t.j. kad bi se

mjesto	zbirka	pisalo	sbirka
„	zglob	„	sglob
„	zгода	„	sgoda
„	zgrada	„	sgrada
„	zgusnuti	„	sgusnuti
„	zdvajati	„	sdvajati
„	zbor	„	sbor, i t.d.

Da je to za današnju hrvatsku generaciju sasvim neobično, vidi se i iz toga, što je i Poglavljenik u svojoj inače etimološki pisanoj knjizi »Strahote zabluda« provodio asimilaciju po zvučnosti kod prijedloga *s* u takvim prilikama, te u toj knjizi čitamo (brojevi u zagradi naznačuju stranu knjige) na pr.

ozbiljno (21)	mjesto	osbiljno
zгода (120)	„	sgoda
zdjelu (55)	„	sdjelu
zbrkanom (85)	„	sbrkanom
zbiva (44)	„	sbiva

Još bi neprihvatljivije bilo

mjesto	ustati	pisati	uzstati
„	ustaša	„	uzstaša
„	uspjievati	„	uzspjievati
„	ustrpljivost	„	uzstrpljivost i sl.

Trebalo bi kod riječi složenih s prijedlogom postaviti pravilo, da se dva jednaka suglasnika slijevaju u jedan, jer bi nezgodno bilo

mjesto	odijeliti	pisati	oddijeliti
„	podanak	„	poddanak
„	iza	„	izza
„	bezakonje	„	bezzakonje i sl.

No u tom bi slučaju ostao na pismu nejednak postupak s drugim zubnim suglasnikom, s *t*, jer bi trebalo

mjesto	otrgnuti	pisati	odtrgnuti
„	otrti	„	odtrti, i t.d.

dok se inače oba zuba suglasnika u govoru jednako ponašaju, t.j. oba ispadaju, pa se govori *otrgnuti* (t.j. odtrgnuti), *otrti* (t.j. odtrti) jednako kao *odijeliti* (t.j. oddijeliti).

Ako nema sljubljanja suglasnika po zvučnosti, onda bi se moralo

mjesto	pedeset	pisati	petdeset
”	devedeset	”	devetdeset
”	lako	”	lagko
”	mast	”	mazt (od mazati) i t.d.

II. Osnovni suglasnik, koji je vidljiv u sadašnjem vremenu (prezentu), mogao bi se čuvati i u neodređenom načinu (infinitivu):

mjesto	zepsti	pisati	zebsti: zeb-em
”	grepsti	”	grebsti: greb-em
”	gristi	”	grizti: griz-em

Ali zar onda ne bi dosljednost zahtijevala, da se mora

mjesto	krasti	pisati	kradti: krad-em
”	presti	”	predti: pred-em
”	mesti	”	metti: met-em

što je, dakako, nemoguće. Dočetak *-sti* nametnuo se je u svim slučajevima, pa ga treba i čuvati bez promjene.

III. Ispadanje zubnih suglasnika *d* i *t* u sredini suglasničkih skupova ne bi se po etimologiji smjelo događati, nego bi se moralo

mjesto	izvrzna	pisati	izvrstna
”	bolesnik	”	bolestnik
”	usmeno	”	ustmeno
”	počasni	”	počastni
”	šesnaest	”	šestnaest
”	šezdeset	”	šestdeset
”	vršnjak	”	vrstnjak
”	kocka	”	kostka
”	izba	”	istba
”	vježba	”	vještba
”	gozba	”	gostba
”	rasla	”	rastla: (rastao)
”	kazališni	”	kazalištni
”	godišnji	”	godištnji
”	središnji	”	središtnji
”	koščica	”	kostčica

Ako bi se čuvali zubni suglasnici *d* i *t* ispred *c* i *č*, trebalo bi

mjesto	oca	pisati	otca (: otac)
”	suca	”	sudca (: sudac)
mjesto	djeca	pisati	djetca
”	dječica	”	djetčica
”	srce	”	srđce
”	srčika	”	srđčika
”	svečanost	”	svetčanost
”	očuh	”	otčuh
”	očevina	”	otčevina
”	očenaš	”	otčenaš

Etimološko načelo, da se korjeniti suglasnici izražavaju u pismu, iako ih nema u govoru, dovelo bi do toga, da bi se moralo

mjesto	poginuti	pisati	pogibnuti (: pogibelj, pogibati)
”	okrenuti	”	okretnuti (: okretati)
”	pljusnuti	”	pljusknuti (: pljuska)
”	oblak	”	obvlak
”	oblast	”	obvlast
”	gusle	”	gudsle (: guditi)
”	šinuti	”	šibnuti (: šiba)
”	usnuti	”	uspnuti (: spatiti)
”	tonuti	”	topnuti (: utopiti) i t.d.

IV. U mislenim (apstraktnim) imenicama govori se jednako *-štvo* bez obzira na to, da li je postalo od *-štvo* ili od *-čtvo* ili od *-žtvo*. Etimološkim načinom pisanja to bi se *-štvo* moralo razlučivati prema postanku u tri različite skupine, pa bi se moralo

mjesto	uredništvo	pisati	uredničtvo
”	začetništvo	”	začetničtvo
”	mnoštvo	”	množtvo
”	društvo	”	družtvo
”	uபோštvo	”	ubožtvo

Tako i kod pridjeva na *-ski*:

mjesto	muški	pisati	mužki
”	požeški	”	požežki
”	etimološki	”	etimoložki
”	obrašćić	”	obrazčić, i t.d.

Nastavci *-štvo* i *-ški* govore se danas uvijek jednako, bez obzira na njihov postanak, pa ih tako i treba pisati. Šteta je da se udaljujemo na pismu od narodnoga govora ondje, gdje nije nikako potrebno. Život teži za jednostavnošću, a ne za kompliciranošću. Taj se prirodni zakon može donekle usporavati, ali se sasvim zaustaviti ne može.

Drugih se pravopisnih pitanja nije potrebno dodirivati jer se već iz onoga, što je dosad izloženo, jasno vidi, na kolike teškoće nailazimo, kad pokrećemo pitanje jače promjene sadašnjega hrvatskog pravopisa.

Mudra poslovice: *Quia non movere!* - ne vrijedi u revoluciji; ali smisao revolucije ima biti u tome, da dovede do stanja, koje će zadovoljiti narod. Ako je narod zadovoljan dosadašnjim svojim pravopisom - a gotovo čitava sadašnja hrvatska generacija ne samo da je njime zadovoljna, nego drugoga i ne pozna - onda i navedena poslovice pristaje na ovaj slučaj. Moje je mišljenje, da bi se hrvatska ustaška revolucija zasad imala ograničiti na to, da iz hrvatskoga pravopisa odmah ukloni ono »Pravopisno uputstvo«, što ga je god. 1929. nametnulo Hrvatima beogradsko ministarstvo, kako je to već bila počela raditi bivša banska vlast, i da izbaci sve izraze, nametnute nam od 1918. do 1931. god. Sve ostale promjene trebalo bi provoditi polako, postepeno i po osnovi.

Neke su se promjene manjega opsega već provele naredbom ministra nastave od 23. lipnja 1941., a možda bi se još koja promjena dala izvesti bez znatnijih neprilika. O svemu tome treba da se stručno raspravlja i odlučuje.

Ja bih osobno volio, da Hrvati nisu pred pedeset godina prešli na jači fonetički pravopis, ali jer je pravopis stvar navike, a čitavo je naše živuće pokoljenje na nj naviklo, mislim, da ga treba ostaviti na miru iz razloga, koje sam gore naveo. Navika je *jedna* muka, a odvika *dvije* muke! Prilike donose dosta nezadovoljstva, pa čemu ga još i povećati ondje, gdje nije prijeko potrebno?

Kada god Poglavnik kao vrhovni zakonodavac traži mišljenje stručnjaka, ovi su obavezni, da mu ga daju po svome najboljem uvjerenju i po savjesti, inače bi se ogriješili prema Poglavniku i prema svome narodu. To sam držao pred očima iznoseći ove svoje primjedbe o hrvatskom pravopisu.

U Zagrebu, dne 10. kolovoza 1941.

Dr. Blaž Jurišić

O S V R T I

STRANA MONOGRAFIJA O GLAGOLSKIM OBLICIMA HRVATSKOGA KNJIŽEVNOG JEZIKA

(Leopold Auburger, *Verbmorphologie der kroatischen Standardsprache*, Julius Groos Verlag, Heidelberg, 1988, 218 str.)

Kad pred sobom imamo jednu stranu monografiju koja u naslovu ima naziv hrvatski književni jezik, onda to mora izazvati našu pozornost. To nije tako obična pojava, iako se može očekivati. Nakon dokazivanja da je hrvatski književni jezik standardni jezik kao i svaki drugi književni jezik sa svojim sustavima i svojom ustaljenom normom, ne bi bilo ništa neobično da se taj fenomen i opiše u kojoj stranoj monografiji. No dok je to za domaće autore još i razumljivo – iako i tu ima velikih nerazumijevanja, valja se samo prisjetiti ocjena Katičićeve Sintakse, a i moje Tvorbe riječi – od stranaca se može već mnogo teže očekivati da će se tako precizno odrediti prema predmetu svoga opisa. Jer hrvatski književni jezik ima u srpskom književnom jeziku tako bliskoga književnog srodnika kao ni jedan slavenski jezik – da ostanem u okviru jedne porodice – i kad se opisuje jedan, uz malo dodatnih napora ujedno se može

opisati i drugi. Tako se to obično i radi pa to nalazimo i u L. Auburgera. Kad opisuje stanje u hrvatskom, on ujedno opisuje i u srpskom, samo ne kumulativno, bezlično, kao što se to obično činilo dosad, nego uvijek upozorava kad je u srpskom drugačije. Tako upozorava na pravopisne i morfološke razlike, hrv. *bàcat ću, gřist ću*, srp. *bàcaću, gřšću, ja ću da bacam* (str. 11, 37), glasovne u srpskom ekavskom: *živio – živeo* (str. 14), *opredijeljen, opredjeljenje – opredeljen, opredeljenje*, sintaktičke: *nëmōj b̀acati – nëmōj da b̀acaš*, različitu podjelu na glagolske vrste i dr.

Pa kad tako čini, odmah se možemo pitati zašto u naslov nije stavio uobičajeno »serbokroatisch« (inače kad tako treba L. Auburger piše »kroatoserbisich« i on u tome nije jedini). Nije zato što je htio označiti polazište s kojega opisuje glagolske oblike. Tako dobiva jednostavnu, čistu osnovu i time je opis točniji jer kad se u isto vrijeme opisuje oboje, onda obično izlazi lošije. U članku o jaglacu i jagorčevini (v. br. 3) naveo sam neke primjere (Rečnik SANU, Školski rečnik standardnog sh./hs. jezika) lošega postupka u opisu, a moglo bi se navesti i više drugih, a i stranih primjera.

S gledišta osnovice nema i ne može biti prigovora, drugo su slabije strane s drugih razloga, ali ostanimo još pri općem prikazu.